

K otázce vzniku, vývoje a stavu školní branné výchovy

Doc. dr. LADISLAV REITMAYER, CSc.,
katedra branné výchovy pedagogické fakulty
Karlovy univerzity, Praha

ÚVODEM

Na XVI. sjezdu KSČ bylo znovu jasně řečeno, že socialistická škola musí systematicky a účinně formovat ideově politický a morální profil žáků a studentů, že v nich musí pěstovat lásku k vlasti a internacionální cítění a zájem aktivně se podílet na rozvoji a obraně socialistické společnosti (60, s. 10—11).

Při realizaci těchto požadavků, které nebyly stanoveny poprvé, bude i nadále sehrávat svou úlohu branná výchova, která má na českých a slovenských školách již svou tradici a v systému branné výchovy je jeho nejstarším článkem. Přestože její základy byly položeny již v minulém století, dlouho se nedařilo trvale a organicky ji začlenit do života našich škol. V důsledku toho byla příprava mládeže k chování a jednání na dobu ohrožení válkou převážně na okraji zájmu pedagogů a jen výjimečně ovlivňovala výchovně vzdělávací cíle našeho školství.

Nelze s jistotou tvrdit, že tento stav je již překonán a že ji naše pedagogická fronta jako celek plně akceptuje. Nebude proto na škodu připomenout v obecně pedagogickém periodiku, jak branná výchova, která vzhledem k realitě současného třídně rozděleného světa musí i nadále být součástí pedagogického procesu, na našich školách vznikala, s jakými problémy se v průběhu svého vývoje setkávala a potýkala a jak v současnosti plní úkoly, které jí ukládá projekt československé výchovně vzdělávací soustavy.

HISTORICKO-SPOLEČENSKÉ PODMÍNKY VZNIKU A VÝVOJE BRANNÉ VÝCHOVY A JEJÍ PRVNÍ FORMY NA ŠKOLÁCH

Podmínky pro vznik branné výchovy lidových mas dozrávaly v předmonopolistickém stadiu vývoje kapitalismu, kdy se v důsledku francouzské revoluce probouzelo národní uvědomění a rozhořivaly se osvobozené války. K nim bylo zapotřebí branné připravenosti lidu. Tato připravenost se vzhledem k tehdejšímu způsobu vedení boje zakládala především na tělesných vlastnos-

tech — síle, vytrvalosti, obratnosti. Ty bylo třeba mezi lidem cílevědomě rozvíjet. A tak potřeba fyzicky zdatných bojovníků vyvolávala a urychlovala organizovaný i latentní vznik veřejné tělovýchovy. Tělovýchovné organizace, resp. tělovýchovné ústavy sledovaly pak zejména branné cíle.¹⁾

Obecné rysy vzniku a vývoje branné výchovy nabývaly ve druhé polovině minulého století zvláštní podoby na území našeho státu. Zatímco dějiny našich národů jsou bohaté na projevy spontánní brannosti českého a slovenského lidu, projevující se lidovou vůlí a silou k odporu proti nejrůznějším formám násilí, útlaku a poroby, požadavek organizované branné výchovy vzniká u nás teprve v procesu hospodářského vývoje a politicko-vojenských událostí po pádu Bachova režimu. V té době se rodí Tyršův projekt národní branné výchovy²⁾, který představuje ucelený návod, jak prostřednictvím tělesné výchovy připravovat český národ, aby byl schopen vybojovat si se zbraní v ruce národní svobodu.

Předpoklady pro to, aby se problematika záměrné a organizované přípravy mládeže k obraně přenesla také na půdu škol, vznikaly v podstatě až ke konci 19. století, když kapitalismus volné soutěže přerostl v imperialismus a když se již běžně vytvářely na základě povinných odvodů masové armády. Hrozba neustálých válečných konfliktů na jedné straně a na druhé straně snahy o vojenskou odvetu nutily vlády jednotlivých států ke stále důkladnější a rychlejší přípravě mladých mužů pro válečné nasazení. Tyto tendence často přesahovaly možnosti armád, které proto uplatňovaly požadavek, aby určité úkoly vojenské přípravy převzaly na svá bedra jiné instituce.

Přechod kapitalismu volné soutěže do stadia imperialismu se nemohl neodrazit v buržoazní pedagogice, jež se koncem 19. a počátkem 20. století dala do služeb zesílené propagandy nacionalismu a militarismu ve výchově. Tyto záporné jevy imperialistické ideologie pronikaly obsahem dobových pedagogických teorií a ovlivňovaly výchovně vzdělávací práci škol.³⁾ V souvislosti s tím se ve výchově mládeže opouštělo intelektuálské zaměření herbartovské pedagogiky a na úkor rozvoje rozumových schopností se zdůrazňoval význam rozvoje pevné vůle a rozhodnosti k činům. Zvláštní pozornost byla věnována tělesné výchově a podle požadavků armád pronikala v evropských státech do škol vojenská propedeutika (předvojenská výchova). Vliv buržoazní pedagogiky se projevoval i v mimoškolní výchově mládeže. Šířil se skauting, který se svým obsahem a metodou přirozeného života v přírodním prostředí stal základnou pro nenásilnou, zato však účinnou výchovu fyzické zdatnosti, psychické odolnosti a oddanosti buržoaznímu společenskému řádu, které pak dále u mladých lidí rozvíjely armády kapitalistických států.

V Rakousku, resp. v Rakousko-Uhersku, jehož součástí byly i české země a Slovensko, se tento trend objevil jako jeden z důsledků porážek, které císařské armády utrpěly v roce 1859 ve válce s Itálií a v roce 1866 ve vojenském střetnutí s Pruskem. Po těchto vojenských neúspěších došli rakouští politikové a vojáci k poznání, že jejich příčinou byl nejen nedostatečný výcvik a špatná výzbroj vojska, ale ve srovnání s italským revolucionářem a pruským vojákem hlavně celkově nižší mentální a fyzická úroveň rakouského vojáka.

Jedním z opatření, jimiž se měl tento nepříznivý stav překonat, se stala škol-

ská reforma, která se v předlitavské části Rakousko-Uherska uskutečnila základním říšským školským zákonem z roku 1869 a v uherské části monarchie zákonem z roku 1868. Při jejich koncipování se vyhovělo požadavkům vojenských činitelů, aby se zvýšila nejen duchovní, ale v souladu s potřebami armády i tělesná příprava mladé mužské populace. Od počátku sedmdesátých let minulého století se pak v duchu obou zákonů začala na základních a později pomocí dalších správních opatření i na středních školách realizovat povinná péče o fyzický rozvoj především mužské mládeže. Prostředkem k tomu se stala tělesná výchova, v té době na školách konkrétně uskutečňována novým učebním předmětem — tělocvikem. Nejprve se předpokládalo, že školy mohou k vyšší úrovni vojenské připravenosti přispívat pouhým zlepšováním fyzické zdatnosti mládeže. V osmdesátých letech minulého století musel však tento názor ustoupit požadavkům vojenských kruhů, které požadovaly, aby se mužská mládež ve školách, analogicky jako již dříve v jiných státech, seznamovala se základy vojenství a účastnila se vojenských cvičení. Do učebních programů středních škol a později i škol základních byla zavedena cvičení podle vojenských řádů pro pěchotu a střelba a v letech těsně předcházejících první světové válce se uvažovalo o zřízení mládežnické obrany ze studentstva středních škol (31). Na školách byly zřizovány školní prapory, v nichž se uniformovaní školáci učili různým vojenským úkonům. Tak vznikla v Rakousko-Uhersku, a tedy i u nás prvotní forma školní branné výchovy — výchova předvojenská, vyznačující se fyzicko-technickým drilem. Příslušný prostor k ní poskytoval především školní tělocvik.

Na počátku první světové války se tento militaristický tlak na školy ve většině evropských států ještě zesiloval a také v Rakousko-Uhersku včetně českých zemí bylo školství v podstatě podřízeno ministerstvu vojenství, které vydávalo další a další směrnice k tomu, aby byl výcvik mužské mládeže pro její nasazení na frontu urychlen.

Pokusy o militarizaci mládeže narážely však ve světě na silný odpor. Zdrucující kritiku cvičení školní mládeže ve zbrani vyslovil např. počátkem našeho století známý italský univerzitní profesor Angelo Mosso, který doporučoval, aby místo vojenských cvičení byla ve školách věnována větší pozornost moderní tělesné výchově (32). Negativní stanovisko k vojenskému výcviku ve školách zaujímaly i četné pedagogické organizace, instituce a shromáždění. Např. v roce 1910 přijal mezinárodní sjezd pro tělesnou výchovu v Bruselu rezoluci, že je nepřijatelné zřizovat školní prapory a že vojenský výcvik do tělesných cvičení na školách nepatří (15, s. 905).

Také v Rakousko-Uhersku skončily snahy o předvojenskou výchovu mládeže v podstatě nezdarem. Původní začlenění této výchovy do rámce školní tělesné výchovy se však vžilo a ovlivňovalo myšlení nejen politických a pedagogických činitelů, ale dokonce i zákonodárců, kteří péči o předvojenskou, resp. pozdější brannou výchovu nejednou začleňovali do právních norem týkajících se tělesné výchovy. Přetrvávalo nejen Rakousko-Uhersko, ale silně se uplatňovalo v době buržoazní Československé republiky a dokonce i v koncepci branné výchovy po osvobození v roce 1945. Přestože existují úzké vztahy mezi brannou a tělesnou výchovou — tělesná výchova je jednou ze složek

branné výchovy —, bylo toto pojetí branné výchově v podstatě ke škodě, neboť v důsledku jejího spojení s tělesnou výchovou byla branná výchova dlouho chápána jednostranně — pouze ve smyslu fyzické přípravy mládeže.

ŠKOLNÍ BRANNÁ VÝCHOVA V OBDOBÍ BURŽOAZNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY

V období od vzniku Československé republiky do konce druhé světové války prošla u nás branná výchova v podstatě třemi vývojovými etapami.

První etapou prošlo úsilí o brannou výchovu ve dvacátých letech, která byla ve světě typická dvěma protichůdnými tendencemi: na jedné straně odporem veřejnosti ke všemu, co připomínalo válku, na druhé straně narůstáním nového válečného nebezpečí. Z toho pramenily jednak pacifistické tendence⁴⁾, jednak úsilí vládnoucích tříd imperialistických států o předvojenskou výchovu různě maskované péči o tělesný rozvoj lidu.

Obdobný trend je možno vystopovat i u nás. Pokud šlo o školy, požadovalo se, aby se staly svobodnými, demokratickými a pokrokovými výchovnými institucemi a aby byly zbaveny všeho, co připomínalo Rakousko-Uhersko. V důsledku toho zmizely ze škol militaristické snahy a určité formy předvojenské výchovy rozvíjené v habsburské monarchii a otázka přípravy mladé generace k obraně země se řadu let neřešila.

Postupem času se však požadavek předvojenské výchovy začal znovu rýsovat. Souvisel s plánem militarizace ČSR, jenž měl být u nás uveden v život jako součást příprav, které byly v zájmu francouzského a anglického imperialismu namířeny proti Sovětskému svazu. Na pořad dne se opět dostaly otázky předvojenské výchovy mládeže, jež se měla uskutečňovat ve škole i mimo ni. Veřejnost i učitelstvo se však proti tomuto novému projektu ostře postavily⁵⁾, a tak projednávání návrhu zákona o předvojenské výchově bylo několikrát odloženo a nakonec z programu jednání zákonodárných orgánů staženo. V prvním desetiletí buržoazní Československé republiky se tedy nepodařilo uskutečnit žádnou formu branné výchovy mládeže na českých a slovenských školách.

Druhá etapa začíná počátkem třicátých let. Kapitalistický svět byl zmítán hospodářskou krizí a mezi státy, v nichž narůstaly třídní protiklady, se kumulovaly rozpory. V řadě evropských zemí se k moci dostávaly fašistické režimy uplatňující kult násilí a neskrývanou militarizaci výchovy. Začalo se rýsovat ohrožení naší státní samostatnosti a suverenity hitlerovským fašismem.

Tato skutečnost postavila do nového světla také otázku komplexního řešení přípravy celého našeho státu a společnosti na vedení možné války a logicky vyvstal požadavek nikoliv pouhé předvojenské výchovy mládeže, ale všestranné a účinné výchovy všeho obyvatelstva k obraně ohrožené vlasti — požadavek branné výchovy. Brannost celého státu, chápána v duchu našich národních revolučních tradic, se stala heslem dne, národním programem a cílem národní výchovy. Úsilí, které se mezi lidem obou našich národů začalo rozvíjet, vyplývalo z přesvědčení o mravní povinnosti postavit se na obranu ohro-

žených svobod a o nezbytnosti přípravy všech občanů naší republiky na spravedlivou válku proti německému nacistickému agresorovi.

Důležitým, ba možno říci prvořadým činitelem v rozvíjení brannosti se bezprostředně po roce 1933 staly školy. Ohrožení republiky fašismem nejen vyburcovalo školské úřady k opatřením, kterými se zajistilo, že se jako součást výchovně vzdělávací práce škol začaly realizovat první představy o výchově k obraně vlasti — branné výchově.⁶⁾ Přispěla k tomu i skutečnost, že ohrožení samostatnosti a suverenity republiky způsobilo obrat v postojích mnoha učitelů k takto orientované pedagogické práci.

Po roce 1935 se evropský fašismus projevoval již nezastřenou agresí a kapitalistický svět šel k nové válce. V té době začala u nás třetí etapa vývoje branné výchovy. V armádě, v tělovýchovných organizacích i ve školství vznikaly koncepce branné výchovy⁷⁾, jejichž autoři se většinou vraceli k Tyršovi a snažili se jeho projekt dobově upravit a rozvinout. Pokrokový charakter v sociálním smyslu se jim snažila dát KSČ, která boj za zachování republiky spojovala s bojem za demokratizaci společenského života.⁸⁾

Na bezprostřední ohrožení republiky nacistickým Německem reagovala vláda kromě jiného⁹⁾ také několika zákonnými normami, z nichž je z hlediska, jež sledujeme, nejvýznamnější zákon o branné výchově (55). Tato právní norma stanovila účel, obsah, rozsah branné výchovy obyvatelstva, povinnosti občanů k branné výchově, působnost a úkoly státní a společenských organizací a orgánů a řízení a organizaci branné výchovy. Její znění, jakož i znění vládních nařízení, směrnic a výnosů, jež se k ní pojily, byla zformulována bez předchozích zkušeností s uplatňováním branné výchovy. Šlo tedy o právní normu vytvořenou spekulativně. Dobu platnosti a realizace zákona o branné výchově z roku 1937 je proto z metodologického hlediska možno označit jako období spekulativního normativismu v koncipování a uplatňování branné výchovy v našem státě.

Pokud šlo o školy, stala se branná výchova pro žactvo a studující veřejných škol všech stupňů povinnou součástí jejich výchovy a vzdělávání. Její cíle a programy byly odstupňovány podle věku. Branná výchova mravní, nauková a tělesná se měla uskutečňovat ode dne, kdy začala pro děti povinnost ke školní docházce; výcviku v pomocných a ochranných službách měla mládež podléhat od 1. září roku, v němž dovršila 14. rok věku, a branný výcvik měla absolvovat mužská mládež od 1. září roku, v němž dovršila 17. rok věku. Zákon o branné výchově pamatoval i na vysoké školy, na nichž byl v roce 1938 přebudován dobrovolný vysokoškolský sport na povinnou branně tělesnou výchovu studentů (54). Tvořily ji teoretický předmět nauka o obraně státu a praktická branně tělesná výchova povinná pro všechny studenty do 22 let a pro studentky do 21 let věku.

V souvislosti s tvorbou koncepcí branné výchovy v našem státě se bohatě rozvinuly teoretické úvahy o místu branné výchovy ve výchovném procesu a o jejích cílech, úkolech a obsahu a při propracování zmíněných forem branné výchovy žáků a studentů škol vytvořili čeští učitelé úctyhodné dílo, které je

možno bez nadsázky označit jako závažný pokus o konstituování české bran-
né pedagogiky. V širších souvislostech má na něm zásluhu především komu-
nistické učitelstvo, soustředěné v Učitelské unii a kolem Učitelských novin¹⁰),
které se postavilo proti pacifistickým pseudoteoriím a v kritických dnech
osmatřicátého roku ukazovalo ostatnímu učitelstvu, jak vést mládež k pře-
svědčení, že nejsme malý národ, že s námi jde Sovětský svaz a všechen demo-
kratický lid světa a že se musíme proti nacistické agresi bránit. Byla to dále
skupina českých a slovenských učitelů, kteří za nejspolehlivějšího učitele bran-
nosti pokládali dějiny našich národů, ve svém výchovném působení orienta-
li mládež v duchu našich revolučních a bojových tradic a v dialektické jednotě
s humanistickými ideály našeho vychovatelství udali směr ideově politickým
a pedagogickým úvahám o poslání naší branné výchovy.¹¹) Jejich stanoviska
byla výraznou reakcí na různé abstraktní projevy míru a současně se distanco-
vala od militaristického trendu, jak se uskutečňoval ve fašistických a k fašismu
směřujících státech. Výstižně to vyjádřil známý český školský pracovník Milo-
slav Skořepa, když napsal: „Branná průprava se obírá ideovou
a morální stránkou války. Musí mládeži pochopitelně a ná-
zorně objasnit rozdíly mezi válkou výbojnou a obrannou. Toto uvědomění však předpokládá znát vývoj našeho státu
a národa od minulosti do přítomnosti, sledovat jeho politiku, být si vědom mravní povinnosti se bránit, vážit si více
svobody než života v otroctví a ponížení . . . Jsme proti válce
pro válku samu, pro imperialistické cíle, za nová území,
cizí suroviny a plodiny; a tento svůj názor musíme i dětem
vštěpovat. Tak nejlépe zvýšíme morální branný potenciál
národa, jehož nejcennější složkou je vědomí, že bráníme
spravedlivou věc . . .“ (43, s. 22—23). K armádě průkopníků branné vý-
chovy československé mládeže patřili také ti učitelé, kteří propracovávali její
vzdělavatelskou a vyučovatelskou stránku a kladli tak základy příští teorie
a didaktiky branné výchovy.¹²)

Mnichovský diktát však celé toto dílo v podstatě zhatil. Některé složky ve-
řejného života sice usilovaly, aby se branné výchově ve veřejnosti i ve školách
věnovala pozornost i po odstoupení pohraničních území. Avšak skutečnost, že
Československo vydalo bez boje dokonale opevněné pohraniční území a že
jednak ztratilo, jednak neakceptovalo své dosavadní spojence, jakož i demo-
ralizace celého národa po Mnichovu vylučovaly reálnou možnost obrany
okleštěného státu. Za těchto okolností ztratilo volání po branné výchově svou
motivaci.

Po 15. březnu a zřízení tzv. protektorátu bylo v českých zemích postupně
odbouráno vše, co mohlo lidu připomínat bývalou samostatnost, a první úder
okupantů vůbec byl veden proti branné výchově. Již koncem března 1939 byly
zákon o branné výchově a vládní nařízení, která k němu byla před Mnicho-
vem vydána, zrušeny (53) a také ministerstvo školství odvolalo všechny své
směrnice vztahující se k branné výchově (33).

Psychický marasmus, který postihl mnoho našich pedagogů po mnichov-

ském šoku, se však po 15. březnu a zejména pak po vypuknutí druhé světové války vytrácel a učitelstvo začalo ve své většině opět zaujímat postoje, které zaujímal k obraně republiky a k výchově československé mládeže k brannosti již před Mnichovem. Ty pak předznamenaly jeho činy proti německým nacistickým okupantům. Přestože se mezi sebou odlišovalo ideologickými názory a politickou příslušností, spojovala je ve velké většině láska k vlasti a přesvědčení, že je třeba za nové Československo bojovat. Učitelé se proto zákonitě stali příslušníky našeho odbojového hnutí a ve svém odporu vůči okupantům si více cenili svých pedagogických ideálů než vlastních životů. Přitom jejich mnohotvárná antinacistická činnost měla nejen národně osvobozenec-ký, ale i sociální obsah, neboť mnozí učitelé odbojáři spojovali své úsilí o národní osvobození se snahami, aby se obnovené Československo nevrátilo do předmnichovských poměrů. Nacistický teror je zasáhl velmi tvrdě. Mnozí z nich zaplatili svou věrnost pokrokovému odkazu naší minulosti svými životy.¹³⁾

ŠKOLNÍ BRANNÁ VÝCHOVA V DOBĚ NÁRODNÍ A DEMOKRATICKÉ REVOLUCE

Po roce 1945 se mezinárodně politická situace, jejíž vývoj byl ovlivněn porážkami a ztrátami, které imperialismus utrpěl ve druhé světové válce, vyznačovala nebývalým dynamismem, borcením starých forem života a převratnými změnami ve světě. Změny, k nimž docházelo v ostrém boji mezi socialismem a kapitalismem, měly vliv i na vývoj v našich zemích. Zde se koncem druhé světové války a v prvních letech po ní odvíjel složitý politicko-vojenský proces, v němž se nejdříve realizoval mocenský revoluční zvrát a poté se vyhnáním okupantů a potrestáním zrádců a upevňováním lidové demokracie plnil hlavní úkol národní a demokratické revoluce. Brzy však začalo docházet k zostřování třídního zápasu mezi dělnickou třídou a buržoazií, který vyvrcholil vítězstvím pracujícího lidu v únoru 1948. Vítězný únor znamená začátek socialistické éry v Československu.

Složitý vývoj politické situace měl samozřejmě odraz a pokračování i v oblasti branné. Základní zásadou politicko-vojenské orientace Československé republiky se stalo spojenectví a přátelství se Sovětským svazem. To platilo jak pro výstavbu armády, o níž se Košickým vládním programem rozhodlo, že bude budována jako armáda demokratického typu, tak pro komplexní zabezpečení obrany obnovené republiky. Vláda Národní fronty začala proto souběžně s hospodářskou konsolidací poválečných poměrů prosazovat i požadavek, aby zájmy a potřeby obrany země byly zajištěny na všech úsecích společenské činnosti.¹⁴⁾

V první fázi převzal lidově demokratický stát z předmnichovského právního řádu vše, co bylo dočasně vyhovující a co nepřekáželo v plnění programu národní a demokratické revoluce. Byl převzat i zákon o branné výchově z roku 1937, přičemž péče o brannou výchovu jako celek připadla ministerstvu školství.¹⁵⁾ Tím si státní správa zajistila, že se v životě společnosti dostalo branné výchově od samého začátku patřičného místa a že se zajišťovala její

realizace. Neměla však ještě charakter socialistické branné výchovy a k tomuto pojetí ani ještě nespěla.

Pokud šlo o brannou výchovu na školách, přikročilo se bezodkladně na všech stupních k její obnově a v dílčích otázkách se reformovalo její ideové a obsahové zaměření (kladl se důraz na aktivizaci intelektuálních schopností, na rychlost reakce, dokonalejší adaptabilitu ke změnám a podmínkám činnosti a na větší odolnost vůči hraniční zátěži). K její zásadní přestavbě na základě zkušeností z druhé světové války a zejména zkušeností získaných s brannou výchovou v Sovětském svazu však v tomto období ještě nedošlo.

ŠKOLNÍ BRANNÁ VÝCHOVA V DOBĚ PŘECHODU NÁRODNÍ A DEMOKRATICKÉ REVOLUCE V REVOLUCI SOCIALISTICKOU

Koncem čtyřicátých a počátkem padesátých let se v důsledku studené války a zejména pak „horké“ války v Koreji mezinárodní politicko-vojenská situace ve světě značně zkomplikovala. To mělo za následek, že se v západních státech, které byly za druhé světové války členy protihitlerovské koalice, dostaly armády do vleku reakčních sil, s čímž souvisela obnova militaristických tendencí smutně proslulých z doby před válkou.

Proti tomuto trendu, který začal státy tvořícího se světového socialistického tábora vážně ohrožovat, musela být postavena účinná hráz. Zejména bylo třeba zajistit, aby se občanům na nových ideově politických základech vštěpovalo vědomí, že obrana socialistického státu a socialismu je vlasteneckou a internacionální povinností, a aby byli vyzbrojováni znalostmi a dovednostmi vojenského charakteru.

Obdobně se na přípravu obyvatelstva k obraně pohlíželo i v naší republice. I u nás převládl názor, že všichni jsme svým dílem odpovědní za zajištění nezávislosti, za mírovou socialistickou výstavbu a za neporušitelnost hranic našeho státu. Východiskem pro novou úpravu branné výchovy se stala Ústava 9. května, v jejíchž ustanoveních byla zakotvena povinnost každého občana účastnit se jí (51, s. 21).

Realizovat toto právní opatření nebylo však v praxi jednoduchou záležitostí, neboť bylo třeba překonávat liberalistické, pacifistické a nejednou i fatalistické názory na otázky soudobé války a na možnosti obrany, které se v souvislosti s rozšiřováním zbraní hromadného ničení ve světě začaly mezi lidem objevovat, nepříznivě se odrážely v jeho morálně politických a psychických postojích a stávaly se brzdícím elementem v přístupech občanů a zejména mladé generace k plnění úkolů a cílů branné výchovy. Bylo proto třeba přebudovat brannou výchovu na nových, socialistických principech.

Ve snaze urychlit řešení této otázky byl v roce 1951 vydán zákon o branné výchově (56), jehož smyslem bylo učinit v duchu politiky KSČ a Ústavy 9. května obranu vlasti již v době míru záležitostí nejširších lidových mas. Branná výchova opřená o sovětské zkušenosti se měla stát významným činitelem při budování a zabezpečování obrany vlasti.

Rozhodující úloha v rozvíjení branné výchovy mládeže byla novým zákonem stejně jako zákonem z roku 1937 opět svěřena školám, které měly v ob-

dobí zostřeného třídního boje a v době válečných příprav imperialistů pomáhat bojovat za socialismus a přispívat k tomu, aby si mládež uvědomovala, v jaké době žije a oč musí usilovat. Současně však měla být československá škola školou národní, republikánskou a vlasteneckou a měla vychovávat dorůstající pokolení jako hrdou vlasteneckou generaci, která vybuduje a ochrání socialismus v naší vlasti (24). Výchovná práce škol se proto důsledně orientovala na spojenectví naší republiky se Sovětským svazem, na lidově demokratické zřízení a usilovalo se o nové postoje mládeže k obraně vlasti. Tento celkový trend zkonkretizovala v roce 1952 VII. konference československého učitelstva (25).

Budování branné výchovy na kvalitativně novém základě bylo však poznamenáno řadou nedostatků. Přestože jádrem brannévýchovného působení se mělo stát utváření morálně politických vlastností, byla již počátkem padesátých let zavedena na školách předvojenská výchova, a to ten její druh, v němž se často nepřiměřeně uplatňovaly prvky, které jsou specifikou základní vojenské služby.¹⁶⁾ Naproti tomu branná výchova se přesunula pouze do sféry zájmové činnosti.¹⁷⁾ V polovině padesátých let tento trend přípravy mládeže k obraně socialistické vlasti dále zesílil. Ideologicky správný, ale pedagogicky nepropracovaný přístup k řešení otázek branné výchovy ve svých důsledcích však znamenal návrat k praxi, jež se u nás již v minulosti neosvědčila a byla předem odsouzena k nezdaru. Vina za tento stav padla i na pedagogickou vědu, která v té době nedokázala brannou výchovu organicky začlenit do komunistické výchovy.¹⁸⁾ V důsledku toho zůstávali brannévýchovní pracovníci osamoceni, kdežto u větší části ostatních pedagogů přežívala představa, jako by jedinou úlohou komunistické výchovy byla pouze příprava k budování a výstavbě socialistické společnosti. Neuvědomovali si, že komunistická výchova má i svou druhou stránku, že nejde jen o výchovu člověka, který bude v této společnosti mírově žít a pracovat, ale i o člověka, který musí být schopen a připraven, ukáže-li se toho potřeba, novou společnost také uvědoměle bránit. To se pak mimo jiné odráželo i v pedagogické přípravě studentů oboru učitelství. Za nejvhodnějšího, ba jediného učitele branné výchovy byl pokládán učitel tělesné výchovy, kdežto většina ostatních učitelů o ni nejevila zájem. Absolventi učitelského studia tělesné výchovy nebyli však k jejímu provádění připravováni a v souhlase s názorem, že branná výchova je součástí tělesné výchovy, získávali oprávnění k vyučování branné výchově automaticky – bez speciálního školení.

Trend nastoupený ve školní branné výchově na počátku padesátých let však neměl dlouhého trvání. Jak rychle byl nastoupen, stejně rychle byl opuštěn. V roce 1957 se pod vlivem jistého zlepšení mezinárodní situace předvojenská výchova ve školách zrušila a místo ní byl zaveden krátký kurs všennárodní přípravy k civilní obraně. Tím se však od jedné krajnosti přešlo ke druhé, k pojetí velmi zploštělému, neboť v obou případech převládl výcvik nad otázkami výchovy a odborná příprava zastínila ideovou výchovu mladé generace k obraně vlasti.

V padesátých letech a v první polovině let šedesátých byla tedy branná vý-

chova u nás ve stadiu tápání a hledání, kdy se její praktická realizace ve školách uskutečňovala v jednotlivostech bez jejich vnitřní souvislosti a nad princip jednoty budování a obrany socialismu se povyšovaly praktické pokyny a příležitostné úpravy.

Opatření učiněná v branné výchově v době její teoretické nejasnosti nechceme však nikterak podceňovat a znevažovat, neboť si uvědomujeme, že každé revoluční období má své problémy a obtíže. Seriózní přístup k věci nemůže také opomíjet skutečnost, že leckterá opatření měla — byť jen krátkou dobu — svou funkci. Na druhé straně by však nebylo správné zastírat, že se boj za socialistickou brannou výchovu neobešel bez nezdarů a omylů a že se na tomto významném úseku školské práce přechodně prosazovaly nesprávné tendence, jimiž bylo vysoce politické poslání branné výchovy, odůvodněné faktem třídně rozděleného světa, agresivní podstatou imperialismu a rozvojem vojenství, vážně ohroženo.

Z metodologického hlediska charakterizujeme tedy vývoj branné výchovy v padesátých letech a v první polovině let šedesátých jako druhé období spekulativního normativismu, realizovaného ovšem v kvalitativně jiných podmínkách, než v jakých probíhala jeho první fáze. Tímto označením nedáváme ani zde snahám o rozvoj branné výchovy pejorativní nádech, ale chápeme je jako charakteristický znak stupně vývoje jak branné výchovy, tak její teorie.

ŠKOLNÍ BRANNÁ VÝCHOVA OD POLOVINY ŠEDESÁTÝCH LET DO SOUČASNOSTI

Etapa celosvětového vývoje současné epochy, která začíná v polovině šedesátých let, je charakterizována vytvořením socialistické světové soustavy, obrovským růstem jejích výrobních sil a zásadními změnami podmínek jejího politického zápasu. V oblasti vojenství je tento zápas ovlivněn tím, že ve světě došlo k vytvoření zvláště nohutných systémů zbraní hromadného ničení a jejich dalekonosných prostředků, přičemž se nashromáždilo takové množství ničivého materiálu, že by jeho použití mohlo zničit veškerý život na zemi.

Za těchto podmínek by státy, resp. koalice států dosahovaly v příští válce svých politických cílů nejen zničením ozbrojených sil nepřítele, ale i úplnou dezorganizací jeho ekonomiky a rozvrácením morálního stavu jeho obyvatelstva. Proto otázky míru či války zaměstnávají myšlení lidí a podmiňují jeho chování více než kdykoli v minulosti. Převážná většina lidí žádá, aby války byly vyloučeny ze života společnosti, a v souvislosti s tím se jako nejnaléhavější úkol současnosti jeví nastolení trvalého míru.

V čele celosvětového boje za udržení světového míru a za mírové soužití mezi národy stojí SSSR a ostatní země socialistického společenství, které do popředí veškerého politického dění stavějí dva úkoly: uvolňování mezinárodního napětí a odzbrojení. Vzhledem k trvalé možnosti imperialistické agrese jsou ovšem země socialistického světového tábora současně nuceny účinně pečovat o vlastní obranu. To plně platí i o Československé socialistické republice.

Otázkám obrany země se s plnou naléhavostí věnoval v roce 1966 XIII. sjezd KSČ, který ji označil za úkol nejvyšší důležitosti. Z toho vyplynula nezbytnost nadále zdokonalovat náš obranný systém, „budovat jej jako pevnou soustavu schopnou kdykoliv spolehlivě vystoupit na obranu socialistických vymožeností lidu, rozvíjet jej v jednotě politických, ekonomických a vojenských opatření . . . v pevném spojení a přátelství se SSSR a v jednotě a spolupráci armád Varšavské smlouvy . . . (46, s. 406)¹⁹).

V souvislosti s rozpracováním usnesení XIII. sjezdu posoudily stranické orgány neuspokojivou úroveň branné výchovy a došly k přesvědčení, že její dosavadní systém byl vývojem překonán, že neodpovídá potřebám socialistického státu a že je proto třeba jej přehodnotit a v souladu s cíli naší společnosti, ve shodě s vojenskou politikou strany a na základě nejnovějších poznatků vědy vytvořit nový jednotný systém branné výchovy obyvatelstva ČSSR. Toto poznání vyústilo v roce 1966 v usnesení předsednictva ÚV KSČ o hlavních směrech ideologické a výchovné činnosti strany a státu na úseku obrany socialistické vlasti (50), v němž se zdůraznilo, že branná výchova je nedílnou součástí komunistické výchovy všech pracujících, přičemž její místo a význam určuje základní politický princip státu, totiž princip jednoty budování a obrany socialismu. Usnesení se stalo logickým pokračováním a tvůrčím rozvíjením linie vojenské politiky strany, formulované pro období po XIII. sjezdu KSČ, a představuje začátek kvalitativně nové etapy vývoje branné výchovy v našem státě po osvobození vlasti Sovětskou armádou.

Zmíněné stranické usnesení zaktivizovalo brannévýchovné hnutí i pracovníky řady resortů. Začal se připravovat nový, rozhodující dokument k branné výchově v našem státě. Než vešel v platnost, byly v oblasti školní branné výchovy provedeny na přechodnou dobu dílčí úpravy, aby se odstranily nejkřiklavější chyby minulého období. Civilní obrana se změnila v tzv. brannou přípravu, jejíž látka byla zpočátku součástí tělesné výchovy. Později byla tato příprava od tělesné výchovy oddělena a stala se na středních školách a pak i v některých třídách základní školy samostatným vyučovacím předmětem. Dozrávala také situace k řešení otázky brannévýchovné aprocace pro učitele základních a středních škol. Významným mezníkem se na tomto úseku stalo ve školním roce 1968/69 zavedení pětiletého pokusného aprobačního studia branné výchovy na fakultě tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy (59), čímž reagovalo ministerstvo školství na základě požadavku ministerstva národní obrany na stranické usnesení z roku 1966.

Zřízení aprobačního studia branné výchovy si vynutilo tvorbu prvního učebního plánu tohoto studia a jeho prvních osnov, které představovaly teze budoucích disciplín vznikající teorie branné výchovy chápané v širokém smyslu toho slova. O teorii branné výchovy se začalo uvažovat jako o profilujícím předmětu studia branné výchovy a poprvé se spekulativně stanovila její funkce a obsah. V souvislosti se všemi těmito opatřeními se na stránkách odborného a pedagogického tisku rozproudila čilá teoretická diskuse, připomínající teoretické vření v oblasti branné výchovy z druhé poloviny třicátých let, která se, berouc v úvahu revoluční změny ve vojenství, vztahovala k množství teore-

tických otázek souvisejících s úsilím překonat nesprávné tendence v branné výchově a se snahou zabezpečit vysokou úroveň přípravy občanů k obraně socialistické vlasti.

V důsledku událostí krizových let 1968—69 se však začalo plnění úkolů, které vyplývaly z usnesení předsednictva ÚV KSČ o hlavních směrech ideologické a výchovné činnosti strany a státu na úseku obrany socialistické vlasti, komplikovat a opožďovat. Jak konstatuje poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ, měl „celkový vývoj ve straně a v celé společnosti zákonitě negativní dopad i na činnost a politicko-morální stav československé armády . . .“ (35, s. 9) a není proto divu, že se také význam branné výchovy vlivem netřídního přístupu k mezinárodně politickému postavení našeho státu a ke světovému vývoji vůbec opět zpochybňoval.

Návrat k důslednému uplatňování principu jednoty budování a obrany socialistické vlasti nastal až po překonání celospolečenské krize a nástupem nového stranického vedení v čele s Gustávem Husákem. V oblasti branné výchovy bylo nezbytné urychleně obnovit její vážnost, postavit ji na spolehlivý vědecký základ a vybudovat a upevnit její systém. Stranické orgány a ministerstvo národní obrany urychlily proto práci na novém dokumentu, takže již 19. března 1971 mohlo předsednictvo ÚV KSČ přijmout usnesení o jednotném systému branné výchovy obyvatelstva ČSSR (13).

Usnesení, jež se rodilo ve složitých mezinárodních i vnitropolitických podmínkách druhé poloviny šedesátých let, nebylo tentokrát již výsledkem spekulativních úvah, ale vědecké analýzy jejího předchozího vývoje. Vyjasnilo primární ideologické a teoretické otázky a určilo místo branné výchovy v branném systému ČSSR. Pregnantně stanovilo cíl socialistické branné výchovy²⁰⁾, její ideovou a obsahovou koncepci a její systém, který v podmínkách současné epochy a soudobého vojenství zabezpečuje s přihlédnutím k branné roli, diferencované podle věku, pohlaví a profesionálního uplatnění, výchovu obyvatelstva k aktivní obraně socialistického státu a socialismu a k ochraně před účinky válečných akcí. Tím se zmíněné usnesení stalo v historii československé branné výchovy do té doby nejvýznamnějším dokumentem a zároveň příkladem tvůrčího uplatnění marxismu-leninismu v oblasti branné výchovy. Platnost usnesení plně potvrdil XIV. sjezd KSČ.²¹⁾

V souvislosti s přijetím usnesení o jednotném systému branné výchovy upozornily stranické orgány, že branná výchova v našem státě vyžaduje novou právní úpravu. Proto byl v roce 1973 vydán nový, v pořadí již třetí zákon o branné výchově (57), který vymezuje cíle, obsah, rozsah branné výchovy, způsob jejího šíření a práva a povinnosti orgánů a organizací i účastníků branné výchovy.

Zákon stanovil, že branná výchova je povinná pro žáky, učně a studenty všech stupňů a druhů škol. Mimořádný význam branné výchovy mládeže znovu zdůraznil ÚV KSČ v červenci 1973, když v souladu s usnesením XIV. sjezdu projednával aktuální otázky výchovy mládeže a školské politiky (58). Přitom vycházel z poznání, že má-li škola plnit beze zbytku svou funkci, musí respektovat možnost, že život společnosti může být nejen mírový, ale že může

mít i válečný charakter. Proto musí škola své žáky soustavně připravovat a morálně i fyzicky vyzbrojovat i pro válečný život, do kterého by se v případě válečného konfliktu dostal každý občan. Musí je naučit vládnout těmi prostředky ochrany a obrany, které jsou úměrné jejich věku a jejich schopnostem. Nelze proto považovat za nehumánní pěstovat fyzickou zdatnost, psychickou odolnost, morálně politickou připravenost mládeže, učit ji svépomoci a vzájemné pomoci, znát bojovou techniku, odstraňovat následky napadení apod. Nehumánní by bylo ponechat mládež morálně, politicky, technicky, fyzicky a psychicky nepřipravenou pro případ agrese. Tyto skutečnosti podtrhují celospolečenský význam branné výchovy na školách. To znamená, že výchova mládeže bez respektování branných aspektů je v současné epoše třídně rozděleného světa nemyslitelná. Proto je vyloučeno, aby škola nebrala zřetel na branné potřeby společnosti a nepodílela se na branné výchově dětí a mládeže. Nedbat tohoto postulátu by znamenalo ignorovat realitu našeho života. Z těchto skutečností vycházelo i další ustanovení zákona, že branné vzdělávání pedagogických pracovníků je součástí jejich dalšího odborného vzdělávání. Důležitost branné výchovy podtrhl také XV. sjezd KSČ (42, s. 42).

Všemi těmito opatřeními byly vytvořeny politické, právní a organizační předpoklady, aby mohl být jednotný systém branné výchovy obyvatelstva ČSSR uveden jako celek do praktického života. Tím bylo úsilí strany a státu o vytvoření podmínek pro kvalitativně novou brannou výchovu dovršeno.

Z uvedených dokumentů vyplývá, že branná výchova na školách je základním článkem systému branné výchovy obyvatelstva ČSSR. Pokládáme ji za složitý proces, v němž se cílevědomě utvářejí morálně politické, volní, odborně technické, psychické a fyzické kvality mládeže nezbytné ke splnění nejvyššího vlasteneckého a internacionálního poslání, jímž je ochrana socialistické vlasti a socialismu. Systém školní branné výchovy jako součást systému komunistické výchovy mládeže obsahuje promyšlenou strukturu dílčích cílů, obsahů, forem a metod na všech stupních a typech škol, od škol mateřských až po školy vysoké.

Na předškolním stupni se prvky branné výchovy uplatňují ve formě hry. Ve výchovně vzdělávacím procesu základní školy se za aktivní účasti všech jeho činitelů branná výchova uskutečňuje zejména uplatňováním branného zřetele ve vyučování jednotlivým předmětům a brannými cvičeními. Na středních školách tvoří brannou výchovu komplex vyučovacích forem, který zahrnuje vyučovací předmět branná výchova, branný obsah ostatních vyučovacích předmětů, branný obsah školního režimu a branný kurs. Na vysokých školách je povinná branná výchova diferencována podle zaměření škol a funkcí, na které se studující připravují.²²⁾ Kromě povinných forem branné výchovy se počítá i se zájmovou brannou činností žáků, učňů a studentů. Realizace školní branné výchovy ve smyslu zákona o branné výchově z roku 1973 vyžadovala zabezpečit řádnou přípravu učitelů tohoto nového vyučovacního předmětu. Proto bylo pokusné aprobační studium branné výchovy na fakultě tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy v Praze v roce 1973 přeměněno v kombinaci s tělesnou výchovou na řádné studium a ve školním roce 1974/75 bylo za-

hájeno aprobační studium branné výchovy na vybraných pedagogických fakultách a na fakultě tělesné výchovy a sportu Univerzity Komenského v Bratislavě²³), a to rovněž v kombinaci s tělesnou výchovou, později též s matematikou.

Ministerstva školství ČSR a SSR řízení školní branné výchovy upevnila. K tomu účelu zřídila speciální oddělení, v nichž zkušení vojenští pedagogové řídí chod branné výchovy na jednotlivých stupních škol. K zajištění širšího rozvoje zájmové branné činnosti mládeže byly uzavřeny dohody o vzájemné spolupráci mezi oběma ministerstvy školství a ústředními výbory Svazarmu, Československého červeného kříže a dalších organizací. Prohloubila se též spolupráce vojenských správ s odbory školství národních výborů a upevnila se kontakty mezi školami a vojenskými útvary.

Souběžně s budováním systému školní branné výchovy se rozvinulo úsilí, aby se branná výchova tentokrát již neformálně, ale skutečně dostala do kontextu komunistické výchovy a aby odpovídala soudobým požadavkům na obranu socialistické vlasti. Problematika branné výchovy byla proto začleněna do státního plánu základního výzkumu a do resortních plánů ministerstev školství²⁴) a začala se za účasti vědeckých a pedagogických institucí rozpracovávat její teorie.

Pokud šlo o tematiku vědecké práce v oblasti branné výchovy, řešila se z hlediska potřeb obecné pedagogiky zejména otázka brannévýchovného pojmosloví, které přes četné dřívější pokusy nebylo dosud uspokojivě vyřešeno. Šlo hlavně o to, nalézt a zkoumat ve filozofickém, historickém, vojenskovedním a především pedagogickém kontextu pojmy, které jsou pro brannou výchovu kategoriální povahy, a zpracovat jejich definice. Za tyto pojmy se nyní považují pojmy „brannost“ a „branná výchova“, přičemž je vzhledem k tomu, že jde o společenské jevy, které mají třídní a historickou povahu, rozlišena brannost v obecném smyslu toho slova a socialistická brannost, a rovněž tak je branná výchova chápána jednak obecně, jednak v pojetí „socialistická branná výchova“.²⁵) Z hlediska potřeb teorie výchovy se ukázalo zejména potřebné zkoumat problematiku utváření branných vlastností občana socialistického státu a z hlediska požadavků didaktiky problematika vlivu vědeckotechnické revoluce a revoluce ve vojenství na cíle a obsah výchovy jako celku a zvláště pak na cíle a úkoly branné výchovy.

Odeznely rovněž první pokusy konstituovat konečně teorii branné výchovy jako relativně samostatnou pedagogickou disciplínu zabývající se objasňováním vztahů politiky, vojenství a pedagogiky, resp. stanovením a uplatněním vojenských aspektů v civilní pedagogice, zařadit ji do systému pedagogických věd. Dobrým východiskem k tomu se stal samotný text stranického usnesení z roku 1971, představující teze, z nichž nutno při koncipování teorie branné výchovy jako nové disciplíny socialistické pedagogiky vycházet. Obtíž je však v tom, že se zobecněné soudy o branné výchově jako společenském jevu dosud neprosadily v jednotlivých odvětvích pedagogické vědy (v obecné pedagogice, v jejích dějinách atd.) a že branná výchova je výrazně interdisciplinárním oborem, souvisejícím s řadou společenských a technických věd (s filozofií,

sociologií, psychologií, historií, s vojenskou vědou aj.) a že musí přihlížet k požadavkům vyplývajícím z vědeckotechnické revoluce a revoluce ve vojenství. I když je především problémem pedagogickým, může být úspěšně řešena jen s přihlédnutím k výsledkům těchto věd. Zejména podíl společenských věd, které mají výrazně třídní charakter a jsou v době existence dvou světových soustav úzce spjaty s ideologickým bojem, rychle v teorii branné výchovy vzrůstá. Dosavadní práce, jež se k ní vztahují a jež vznikaly v první polovině sedmdesátých let, měly charakter kompendií. (37) V další fázi se začaly vnitřně diferencovat na řadu disciplín, z nichž některé (např. historie branné výchovy, obecná teorie branné výchovy, teorie vyučování branné výchově, organizace a řízení branné výchovy a některé speciální teorie a metody brannévýchovných disciplín) se již v prvních svých verzích konstituovaly (4, 34, 38, 39, 40), kdežto potřeba dalších (např. psychologie branné výchovy, etika branné výchovy aj.) se zatím jen předpokládá.

V současné době se obzvlášť naléhavě pocituje potřeba nové, propracovanější a ucelenější verze obecné teorie branné výchovy. Cílem není jen zmapovat oblast této nové disciplíny, ale propracovat ji a postupně přejít od encyklopedického zpracování k myšlenkově strukturovaným celkům.²⁶⁾ Na tomto úseku práce se podařilo vymezit její předmět (21), formulovat obecná hlediska pro její konstituování (22) a zpracovat její strukturu (23). Vědeckému stanovení struktury této teorie má pomoci i systémový přístup ke zkoumání jevu branná výchova (8).

K teoretickému rozpracování dalších otázek branné výchovy, zejména obsahu a metodiky jednotlivých složek branné výchovy a obsahu a organizačních forem činnosti v jednotlivých člancích jednotného systému branné výchovy obyvatelstva ČSSR, především branné výchovy ve školách, přispívají dále oddělení branné výchovy výzkumných ústavů pedagogických, oddělení branné výchovy Výzkumného ústavu tělovýchovného na fakultě tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy a katedry a kabinety branné výchovy vysokých škol, zejména ty, které zajišťují aprobační studium branné výchovy. Cílevědomé využívání výsledků vědeckovýzkumné činnosti, zejména ve výchovně vzdělávací a řídicí práci, sledují také orgány Svazarmu, při jehož ústředním výboru je zřízena vědecká rada.

Přestože některé problémy teorie branné výchovy byly již úspěšně vyřešeny, je vědeckovýzkumná činnost v oblasti branné výchovy stále ještě v plenkách. Dluh na tomto úseku má také naše pedagogická věda, neboť branná výchova není dosud předmětem širšího zájmu pracovníků jejích jednotlivých disciplín.

ZÁVĚREM

Stručný přehled vzniku a vývoje školní branné výchovy na území ČSSR dovoluje nám přijmout tyto závěry:

Kdykoliv byla naše společnost nucena připravovat se na ozbrojený boj, uplatňovala požadavky na brannou připravenost populace stojící mimo armádu, zejména na připravenost mládeže. Kdykoli však nebezpečí ohrožení pomi-

nulo nebo kdykoli nebylo v zájmu držitelů moci rozvíjet brannost národa (např. za okupace), zájem společnosti o brannou připravenost obyvatelstva ochaboval, resp. branná výchova byla ze života společnosti vylučována. Tyto výkyvy zájmu o ni jsou patrné na vývoji československé branné výchovy od jejího vzniku ve druhé polovině minulého století až do osvobození v roce 1945 a péče o ni se ani v dalších dvou desetiletích neobešla bez vážných chyb.

V socialistické společnosti nevyplývá potřeba branné výchovy z podstaty socialismu, ale z toho, že se socialismus rozvíjí v podmínkách třídně rozděleného světa. Ani ve veřejnosti, ani ve školách nemůže tedy být existence branné výchovy závislá na zesílení nebo ochabnutí válečného nebezpečí, ale musí být stálou a nedílnou součástí výchovného procesu do té doby, dokud trvá nebezpečí válek a pokud se mír ve světě nestane trvalým. Chyby v koncepci a realizaci, které se nakupily nejen ve školní branné výchově, ale v branné výchově jako celku, se proto v polovině šedesátých let staly předmětem kritiky politických orgánů, vyústivší ve známé dokumenty z let 1966, 1971 a 1973. Z nich vyplývá, že socialistická branná výchova, která se musí na českých a slovenských školách uskutečňovat v rámci komunistické výchovy, odmítá válku jako prostředek řešení mezinárodních rozporů. Současně však vyžaduje, aby byla zabezpečena cílevědomá příprava žáků, učňů a studentů škol všech stupňů a typů na tuto eventualitu světového vývoje a aby se u mládeže v duchu našich nejlepších národních a revolučních tradic formovaly aktivní občanské, vlastenecké a internacionální postoje k obraně socialistické vlasti a socialismu. Příprava školní mládeže po stránce ideově politické, odborně technické, fyzické a psychické neznamená tedy militarizaci školy, ale je kladným faktorem, který působí ve prospěch mírového rozvoje socialistické vlasti a proti eventuálním důsledkům militarismu imperialistických států. Je proto plně v souladu se socialistickým humanismem.

Účinnost branné výchovy závisí nejen na úrovni její praxe, ale i na rozvoji její teorie, na vědeckovýzkumné práci v této oblasti, přičemž rozhodující je, aby její výsledky nezůstávaly bez odezvy našich pedagogů. Ponechat problematiku branné výchovy jako okrajovou záležitost pedagogické vědy, zejména obecné pedagogiky, dějin pedagogiky, teorie výchovy atd., by bylo v rozporu s řadou dokumentů politických a státních orgánů o otázkách výchovy a vzdělání.

POZNÁMKY

¹⁾ Za příklad může sloužit německé turnérské hnutí, které počátkem 19. století založil Friedrich Ludwig Jahn, a vojenský tělocvičný ústav zřízený zásluhou Franciska Amorosa v roce 1820 v Paříži.

²⁾ Idea sokolské brannosti je nejlépe patrná z Tyršovy programové stati *Náš úkol, směr a cíl*, která vznikla v roce 1871 (Tyrš, 1928). Obsah branného usilování naznačil Tyrš ve stati *Pokud tělocvick a jednoty tělocvičné k brannosti národa přispívají* (Tyrš, 1871), v níž dokazoval, že národ musí mít pro svou obranu všechny válečné prostředky, jisté zřízení válečné a že jeho příslušníci musí být vespělí mravně, duševně a tělesně. Tyrš viděl v branné výchově všestranný výchovný proces, v němž — řečeno slovy dnešní

terminologie — se uplatňují morálně politické zřetel, technický výcvik a fyzická a psychická příprava.

³⁾ Zejména ideolog germánského imperialismu Georg Kerschensteiner měl ve své teorii občanské výchovy na mysli vydrežirované bezduché vojáky a úředníky Německé říše. Ve stati *Zwischen Schule und Waffendienst* uvádí, že výchova německého občana má směřovat proti vnitřním nepřátelům, jimiž rozumí revoluční proletariát (Medynskij, 1950, s. 275).

⁴⁾ V té době byli představiteli protiválečného hnutí ve světě zejména spisovatelé Romain Rolland a Henri Barbusse.

⁵⁾ Svůj odpor k předvojenské výchově opíralo učitelstvo také o stanovisko významných pedagogických osobností té doby. Patřil k nim např. profesor Otakar Kádner, který předvojenskou výchovu ve školách odmítal z důvodů pedagogických (Kádner, 1921, s. 908—909), a buržoazní filozof profesor Emanuel Rádl, který ve svých idealistických názorech na výchovu ztrácel vůbec zřetel k obraně a z důvodů nábožensko-mravních vystoupil v roce 1928 proti vojenství ve škole (Rádl, 1928, s. 35, 37).

⁶⁾ První opatření představovaly výnosy ministerstva školství z roku 1934 platné pro střední školy a z roku 1935 platné pro školy národní. Šlo o rámcové pokyny stanovící v podstatě pouze cíle výchovy k brannosti, nikoliv ještě o konkrétní osnovy. Branná výchova byla v nich označena za složku celkové občanské výchovy (nikoliv pouze předmětu občanská nauka a výchova) a za organickou součást výchovně vzdělávací práce škol.

⁷⁾ V armádě se problematika branné výchovy řešila zejména ve Vojenském ústavu vědeckém, jehož pracovníci se zamýšleli nad funkcí branné výchovy, nad jejími cíli, úkoly, prostředky a formami. Za zmínku stojí zejména koncepce Josefa Bryma, který chápal brannost a brannou výchovu jako společenské jevy. Nastínil jejich funkci, zformuloval jejich definice, vytyčil složky branné výchovy a načrtl strukturu budoucí teorie branné výchovy (Brym, 1937). Pokud šlo o spolkovou linii, rozpracovávaly se cíle, úkoly, obsah a organizační formy branné výchovy zejména v Sokole. Do tohoto dění významně zasáhli dr. Augustin Pechlát (Sborník, 1938, s. 464—473) a dr. Miroslav Klinger (Klinger, 1933, 1935).

⁸⁾ Zásluhu o to měli zejména Jan Šverma a Klement Gottwald. Šverma přehodnotil z pozic marxismu-leninismu tzv. českou otázku, když na rozdíl od jejího filozoficko-náboženského zdůvodnění, jak je v roce 1895 formuloval Tomáš Masaryk, dokázal, že třídní tendence české buržoazie byly od revolučního roku 1948 vždy v příkrém rozporu s demokratickými tužbami českého a slovenského národa a že třídní nenávisť vládnoucí buržoazie převažovala nad nenávisť k zahraničním nepřátelům (Šverma, 1955). Gottwald vyslovil v souvislosti s ohrožením republiky požadavek tzv. jakobínské obrany země. Svědčí o tom tento jeho výrok: „Komunisté jsou přesvědčeni, že nejlepší zárukou republiky a národní samostatnosti každého národa proti fašistickým útočnickům je moc soustředěná v rukou proletariátu ... Komunisté odmítají názor, že obrana republiky je nutně spojena s politikou hradního míru a podřizování se vedení vlastní buržoazie. Naopak. Skutečná obrana republiky nezbytně vyžaduje zesílení třídního boje proti vlastní buržoazii, především proti reakčním fašistickým živlům, zrádcům a kapitulantům, jejichž politika je v příkrém rozporu se zájmy skutečné obrany země. Zamezit zradu vlastní buržoazie, vynutit si jedině účinný, tj. lidový jakobínský způsob obrany republiky, tot' otázka, která může přivést do pohybu milióny ...“ (Gottwald, 1953, s. 137).

⁹⁾ Armáda byla modernizována, vojenská služba prodloužena a na hranicích, v pásmech předpokládaného útoku, byla budována nejmodernější obranná zařízení. Z hlediska zahraničně politického uzavřelo Československo v roce 1935 spojeneckou smlouvu s Francií a se SSSR.

¹⁰⁾ Z nejaktivnějších uvádíme alespoň Františka Berku, Adolfa Zajíce, Ladislava Hanuse, Ladislava Horníka, Václava Jaroše, Oldřicha Blažka a Ladislava Koubka.

¹¹⁾ Patřili mezi ně např. Josef Dolenský, Vojtěch Čížek, Jan Blahoslav Čapek, František Alois Soukup, Miloslav Skořepa, Jan Vaněk a mnoho dalších.

¹²⁾ O rozpracování mravní složky branné výchovy se zasloužili např. O. J. Novotný, B. Říha a o rozpracování složky tělovýchovné např. Vladimír Hanák, Karel Hora, Ferdinand Horák, Karel Krčma, František Ryšánek, František Trnka, Oskar Jeleň, František Smotlacha a řada dalších.

¹³⁾ Jen namátkou uvádíme Ladislava Horníka, Oldřicha Blažka, Vojtěcha Čížka, Miloslava Skořepu, Karla Horu, Františka Ryšánka a Františka Trnku z těch nesčetných, kteří zahynuli na nacistických popravistištech a v koncentračních táborech (Čeští učitelé . . . , 1978).

¹⁴⁾ V budovatelském programu třetí vlády Národní fronty Čechů a Slováků, předneseném v Ústavodárném národním shromáždění 8. června 1946, se uvádělo: „Vláda postaví armádu a brannost našeho lidu na nový ústavně právní základ . . . Vláda bude účinně podporovat všechny snahy o zvýšení všestranné brannosti národů Československa. Bude pečovat o pěstování a šíření myšlenky brannosti a praktického branného výcviku mimo armádu, a to jak u mužů, tak u žen ve všech vrstvách obyvatelstva. Klade zvláštní důraz na brannou výchovu na školách všech stupňů“ (KSČ . . . , 1976, s. 130).

¹⁵⁾ K tomu účelu byl na ministerstvu školství vytvořen zvláštní útvar (sektor C), v němž se začala branná výchova plánovat na širokém základě a cílevědomě se vytvářely předpoklady pro její teoretické a metodické rozpracování. Byl též obnoven Poradní sbor pro tělesnou výchovu, který měl zvláštní komisi pro otázky branné výchovy (Klinger-Jeřábek, 1947).

¹⁶⁾ Obsah předvojenské výchovy tvořil základní vojenský výcvik doplněný taktickou, spojovací, protichemickou, ženijní aj. přípravou. Žáci se učili zakopávat, maskovat, činnosti pozorovatelů, pátračů, spojek, činnosti průzkumných hlídek, činnosti vojáků v obraně i útoku včetně zteče apod.

¹⁷⁾ Mládež se jí mohla účastnit jen ve školních zájmových kroužcích a po dosažení čtrnáctého roku věku pak v základních organizacích Svazarmu na školách.

¹⁸⁾ Svědčí o tom skutečnost, že problematika branné výchovy zůstávala bez povšimnutí nejen v obecné pedagogice (Chlup-Kopecký, 1963), ale i v teorii tělesné výchovy, přestože v tělovýchovné praxi měla branná výchova tradičně své místo. Autoři teorie tělesné výchovy ji nebrali na vědomí a opomíjely ji i práce z obecné pedagogiky, které byly výslovně určeny pro tělovýchovné pracovníky.

¹⁹⁾ Tato teze byla rozpracována na plénu ÚV KSČ v listopadu 1968, z čehož pak v nejbližších letech vyplynula řada závažných opatření. K nejvýznamnějším z nich patří zřízení Rady obrany státu. V roce 1970 byla pak uzavřena mezi ČSSR a SSSR třetí smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci, která jako dědička a pokračovatelka smlouvy z roku 1943 vyjádřila vůli lidu obou států rozvíjet a ochraňovat socialistické vymoženosti lidu.

²⁰⁾ Usnesení stanovilo, že je nutno dosáhnout toho, aby každý československý občan cítil vysokou odpovědnost za osud naší socialistické vlasti, aby byl neustále připraven postavit se na její obranu a obětavě bojovat za její svobodu a nezávislost, za vítězství komunismu (Jednotný systém . . . , 1972, s. 8).

²¹⁾ Ve zprávě přednesené na XIV. sjezdu KSČ se uvádělo: „Obrana naší svobody a socialistických vymožeností je trvalým úkolem naší společnosti, nejen ozbrojených sil, ale i všech státních, společenských organizací a institucí, které zabezpečují úkoly obrany země komplexně v jednotném branném systému státu. Tyto úkoly se hodně zanedbaly. Vedení strany přijalo proto opatření, aby se prohloubila branná výchova obyvatelstva a zvláště mládeže, aby se upevňovala jednota armády a lidu, aby obrana naše-

ho socialistického státu byla ctí a vlasteneckou povinností každého občana“ (XIV. sjezd KSČ, 1971, s. 55—56). Rezoluce XIV. sjezdu obsahuje k branné výchově toto stanovisko: „Důležitým úkolem branné politiky strany a státu je na vyhraněné třídních a internacionálních základech prohloubit brannou výchovu a přípravu obyvatelstva, zvláště mládeže, posilovat jednotu armády a lidu tak, aby obrana naší socialistické vlasti se stala ctí a vlasteneckou povinností každého občana. Konkrétní úkoly při zajišťování branné výchovy a přípravy obyvatelstva mají Svazarm, ČSČK, ČSPO a další organizace Národní fronty“ (XIV. sjezd KSČ, 1971, s. 581).

²²⁾ Jde o předmět obrana socialistického státu pro všechny studenty, pokud nejsou odvedenci, s výjimkou studentů lékařství, veterinárního lékařství a farmacie a studentů oboru učitelství. Studující oboru učitelství a studující lékařských a farmaceutických oborů absolvují povinně obsahově diferencovaný předmět branná výchova.

²³⁾ V současné době se uskutečňuje na pedagogických fakultách Univerzity Karlovy v Praze, Univerzity J. E. Purkyně v Brně, Univerzity Palackého v Olomouci, na pedagogické fakultě v Banské Bystrici a na fakultě tělesné výchovy a sportu Univerzity J. A. Komenského v Bratislavě.

²⁴⁾ Ve státním plánu základního výzkumu 6. pětiletky byla branná výchova součástí programu VIII — *Socialistická společnost v období vědeckotechnické revoluce a v podmínkách třídně rozděleného světa*. V tomto programu měla své místo v rámci stěžejního úkolu VIII-5 — *Rozvoj člověka v socialistické společnosti, problémy jeho sociálního prostředí, kulturního života a komunistické výchovy*, a to jako hlavní úkol VIII-5-14, který měl název *Teoretické otázky branné výchovy v socialistické společnosti*. Ve státním plánu základního výzkumu je problematika branné výchovy prozatím součástí hlavního úkolu VIII-6-10 — *Mravní a právní vědomí v systému komunistické výchovy pracujících*, a to na úrovni delšího úkolu, který má prozatím název *Formování branného myšlení obyvatelstva*. Otázky branné výchovy se také řeší na úrovni resortního plánu ministerstev školství ČSR a SSR. V 7. pětiletce jsou zařazeny do jednotného plánu resortních výzkumných úkolů v oblasti školství jako hlavní úkol, který má název *Koncepce branné výchovy v československé výchově vzdělávací soustavě*.

²⁵⁾ Jejich definice byly formulovány takto:

— Brannost je příprava i souhrn a úroveň opatření k prosazování politických cílů ozbrojenou silou.

— Socialistická brannost je příprava i souhrn a úroveň opatření v oblasti politické, ekonomické, vojenské a výchovné, popř. v dalších oblastech k aktivní obraně socialistické revoluce, socialistické vlasti a socialismu.

— Branná výchova — obecně je příprava mládeže a dospělých k prosazování politických cílů ozbrojenou silou.

— Socialistická branná výchova jako součást komunistické výchovy v současné epoše třídně rozděleného světa a v podmínkách soudobého vojenství je cílevědomá, plánovitá a všestranná příprava mládeže a dospělých k aktivní obraně socialistické revoluce, socialistické vlasti a socialismu.

Autoři definic si jsou vědomi, že definice pojmů obecné brannosti a obecné branné výchovy mají pouze význam pro vysvětlení druhových pojmů socialistická brannost a socialistická branná výchova, tj. význam formálně logický (instrumentální). Kromě toho pojem branná výchova obecně umožňuje srovnání branné výchovy v třídně odlišných společenských zřizních, pomáhá odhalovat militaristické tendence v branné výchově kapitalistických států a vysvětlovat brannou výchovu socialistických států jako objektivně kladný jev (Fiala, 1978).

²⁶⁾ Autor této práce chápe obecnou teorii branné výchovy jako soustavný soubor objektivních poznatků a zákonitostí o vlivu historických, politických, psychických, peda-

gogických, technických, organizátorských a jiných podnětů na přípravu člověka socialistické společnosti k obraně této společnosti a socialismu v třídně rozděleném světě.

LITERATURA

Brym, J.: *Brannost a výchova k ní. Její ideologie, soustava a cíle*. In: *Duše našeho vojáka a brannost národa*. Soubor přednášek pořádaných odborem pro brannou psychologii Vojenského ústavu vědeckého v roce 1936—37. Praha, Vojenský ústav vědecký 1937, s. 25—43.

Čeští učitelé v protifašistickém odboji 1939—1945. Sborník studií a vzpomínek. Praha, Práce 1978.

XIV. sjezd Komunistické strany Československa. Praha, Svoboda 1971.

Dolejš, L.: *Didaktika branné výchovy*. Praha, SPN 1978.

Fiala, V.: *Základní pojmy branné výchovy*. Tělesná výchova mládeže, XLV, 1978, 2, s. 58—62.

Fiala, V.: *Definice základních pojmů branné výchovy*. Acta Universitatis Carolinae, Gymnica, Vol. 14, 1978, 2, s. 101—107.

Gottwald, K.: *Spisy VII*. Praha, Svoboda 1953.

Hrabinec, J.: *Systémový přístup ke struktuře teorie branné výchovy*. Tělesná výchova mládeže, XLVI, 1979, 4, s. 162—166.

Chlup, O.: *Pedagogika*. Úvod do studia. Praha, SN 1948.

Chlup, O.: *Středoškolská didaktika*. Brno, Společnost nových škol 1935.

Chlup, O. — Kopecký, J.: *Pedagogika*. Učební text pro vysoké školy. Praha, SPN 1963.

Jak chránit lid a republiku před Hitlerem. Stenografický protokol řeči soudruha Gottwalda v poslanecké sněmovně dne 28. dubna 1936. In: *Obrana republiky do rukou lidu*. Praha 1936.

Jednotný systém branné výchovy obyvatelstva ČSSR. Praha, Úřad předsednictva vlády 1972.

Kádner, O.: *Vývoj a dnešní soustava školství*. Praha, Sfinx 1921.

Kádner, O.: *Základy obecné pedagogiky*, II. Praha, Česká grafická unie 1925.

Klinger, M.: *O brannosti*. Praha, ČOS 1933.

Klinger, O.: *Drubá knížka o brannosti*. Praha, ČOS 1935.

Klinger, M. — Jeřábek, F.: *Co dělá sektor C ministerstva školství a osvěty*. Praha, MŠO 1947.

KSČ o ozbrojených silách. Praha, Naše vojsko 1976.

Kubín, Z.: *Otázky systému branné výchovy obyvatelstva Československé socialistické republiky*.

Úvod do problematiky usnesení předsednictva ÚV KSČ o jednotném branném systému branné výchovy obyvatelstva ČSSR ze dne 19. března 1971. Praha, ÚV NF ČSSR 1972.

Kubín, Z.: *K metodologickým otázkám teorie branné výchovy*. Pedagogika, 1973, s. 419—438.

Kubín, Z.: *Obecná východiska pro konstituování a další rozvoj teorie branné výchovy*. Tělesná výchova mládeže, XLIV, 1978, 7, s. 285—290.

Kubín, Z.: *Struktura obecné teorie branné výchovy* (1. pracovní verze). Praha 1978 (cyklostylem).

Kujal, B.: *Učinit naši školu bojovnější, vlastenečtější, radostnější*. Pedagogika, 2, 1952, s. 1—6.

Kujal, B.: *Za školu radostnou, bojovnou, vlasteneckou, za školu socialistickou*. Pedagogika, 2, 1952, s. 289—294.

Medynskij, J.N.: *Dějiny pedagogiky*. Praha, DK — SPN 1950.

Mejsnar, K.: *Současné pojetí branné výchovy mládeže*. Tělesná výchova mládeže, XXV, 1959, 10, s. 433—440.

- Mejsnar, K.: *Příprava mládeže k brannosti. Teorie a praxe tělesné výchovy*, 9, 1961, 10, s. 592—599.
- Mejsnar, K.: *Přístup k základním otázkám branné výchovy mládeže. Teorie a praxe tělesné výchovy*, 16, 1968, s. 315—320.
- Mejsnar, K.: *Modernizace branné výchovy ve školní praxi. Teorie a praxe tělesné výchovy*, 17, 1969, 3, s. 136—140.
- Militarismus. Škola měšťanská*, 1911, 9, s. 71.
- Mosso, A.: *Tělesná výchova mládeže*. Praha, Pelc 1901.
- Odvolání výnosů o branné výchově na národních a středních školách, učitelských ústavech a jednorocných učebních kursech při měšťanských školách*. 27. 3. 1939, č. 47.327-I. Věstník MŠA-NO, XXI, 1939, s. 163.
- Pavlík, L. — Reitmayer, L.: *Organizace a řízení branné výchovy*. Praha, SPN 1980.
- Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ. Příloha Rudého práva v lednu 1971*.
- Rádl, E.: *Revize pokrokových ideálů v národní škole*. Praha, Akademická YMCA 1928.
- Reitmayer, L.: *Stručný nárys obecné teorie branné výchovy*. Praha, SPN 1972.
- Reitmayer, L. — Kubín, Z.: *Teorie branné výchovy*. Praha, SPN 1973.
- Reitmayer, L.: *Vývoj české a slovenské brannosti a branné výchovy*. Praha, SPN 1977.
- Reitmayer, L.: *Vývoj branné výchovy na českých školách*. Praha, SPN 1979.
- Sborník „Armáda a národ“*. Praha, Národní rada Československá 1938, s. 464—473.
- Sborník hlavních dokumentů XV. sjezdu KSČ*. Praha, Svoboda 1976.
- Skořepa, M.: *Výchova k obraně míru*. Praha, Dědictví Komenského 1938.
- Směrnice ministerstva školství ČSR, jimiž se stanoví zásady pro brannou výchovu na vysokých školách ze dne 31. května 1977, č. 16.761/77-25*. Věstník MŠ a MK ČSR, XXXIII, 1977, 6, s. 65—67.
- Šverma, J.: *Vybrané spisy. Česká otázka ve světle marxismu*. Praha, SPNL 1955.
- XIII. sjezd KSČ*. Praha, Svoboda 1966.
- Tyrš, M.: *Náš úkol, směr a cíl*. Knihovna Tyršův odkaz 1928.
- Tyrš, M.: *Pokud tělocviki a jednoty tělocvičné k brannosti národa přispívají*. Sokol, I, 1871, 4, s. 29—30, 5, s. 37—38, 6, s. 45—47, 7, s. 53—54, 8, s. 61—63.
- Usnesení a dokumenty ústředního výboru KSČ od XI. sjezdu do celostátní konference KSČ*. Praha, Svoboda 1960.
- Usnesení předsednictva ÚV KSČ ze dne 26. 7. 1966 o hlavních směrech ideologické a výchovné činnosti strany a státu na úseku obrany socialistické vlasti*. Cyklostylem.
- Ústava 9. května*. Praha, Orbis 1951.
- Ústava Československé socialistické republiky*. Bratislava, Osveta 1962.
- Vládní nařízení ze dne 31. 3. 1939, jímž se zbavuje účinnosti zákon ze dne 1. 7. 1937, č. 184 Sb. z. a n. a předpisy jej provádějící*. Věstník MŠANO, XXI, 1939, s. 172.
- Výnos MŠANO ze dne 14. září 1938, č. 120.000/38-IV/1-R, jímž se vydávají prozatímní předpisy o branné výchově na vysokých školách (ve Věstníku MŠANO nepublikován)*.
- Zákon ze dne 1. 7. 1937, č. 184, o branné výchově*. Sb. z. a n. 1937, s. 817.
- Zákon ze dne 2. 11. 1951, č. 92 o branné výchově*. Sb. z. rep. Československé, 1951, s. 249.
- Zákon ze dne 27. 6. 1973, č. 73 o branné výchově*. Sb. z. ČSSR, 1973, s. 221.
- Zasedání ústředního výboru KSČ ve dnech 3. a 4. července 1973*. Praha, ÚV KSČ 1973.
- Zavedení pokusného studia branné výchovy na fakultě tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy od počátku školního roku 1968/69*. 20. 9. 1968, č. 27.319/68-III/2 (ve Věstníku MŠK nepublikováno).
- Zpráva o činnosti strany a vývoji společnosti od XV. sjezdu KSČ a další úkoly strany, přednesená generálním tajemníkem ÚV KSČ soudruhem G. Husákem na XVI. sjezdu KSČ dne 6. dubna 1981*. Příloha Obrany lidu. Praha, 7. dubna 1981.

К вопросу возникновения, развития и состояния школьной подготовки к обороне

Статья посвящена обсуждению вопросов возникновения, развития, современного состояния и уровня подготовки к обороне в чешских и словацких школах.

В I-ом разделе описываются обстоятельства возникновения подготовки к обороне в стадии домонопольного развития капитализма. На территории Чехословакии первый проект этой подготовки возник в начале второй половины 19 столетия. Первая форма школьной подготовки к обороне – довоенная подготовка – стала применяться лишь к концу столетия в период возникновения массовых армий, когда военные учреждения выставили требования, чтобы школы приняли на себя подготовку молодой мужской популяции к военной службе в армии.

2-ой раздел автор посвятил обсуждению возникновения и развития фактической военно-оборонной подготовки в школах буржуазной ЧСР. Это произошло в то время, когда фашистская Германия поставила под угрозу независимость и суверенитет Чехословакии. Тогда в обществе зародилось могучее движение за военную оборону народа, и стали возникать проекты военно-оборонной подготовки. В этих проектах военная подготовка рассматривалась как моральная, научная и физическая подготовка молодежи к обороне находящейся под угрозой Родины. В 1937 г. военно-оборонная подготовка была узаконена и стала неделимой составной частью воспитательного процесса. В связи с этим учителя приступили к разработке ее целей, задач, содержания, методов и организационных форм, создавая таким путем базу для будущей теории военно-оборонной подготовки. Однако позорный Мюнхенский «договор» разбил эти усилия. После оккупации

чешских земель в 1939 г. закон о военно-оборонной подготовке был отменен.

В 3-ем разделе автор описывает военно-политическую ситуацию освобожденной Чехословакии и подчеркивает, что военно-оборонная подготовка была в обществе и в школах возобновлена и осуществлялась на основании закона о военно-оборонной подготовке от 1937 г.

4-ый раздел охватывает период развития военно-оборонной подготовки в чешских и словацких школах со дня победы трудового народа в феврале 1948 г. до половины шестидесятых лет. В 1951 году был издан новый закон о военно-оборонной подготовке, которая была перестроена на основе социалистических принципов. Незирая на неоспоримые достижения, в течение этого процесса были допущены важные ошибки, в частности, в том отношении, что физическая подготовка преобладала над идейной стороной военно-оборонной подготовки и что проявились попытки в школах вместо всесторонней военно-оборонной подготовки военно-техническую подготовку (военную подготовку).

5-ый раздел автор посвятил стремлениям КПЧ устранить недочеты, накопившиеся в деле практического осуществления военно-оборонной подготовки в пятидесятых и в первой половине шестидесятых лет. После XIII съезда КПЧ эти стремления увенчались успехом. В 1971 г. Президиум ЦК КПЧ принял постановление об единой системе военно-оборонной подготовки населения ЧССР. Этот документ представляет кульминацию стремления партии к обеспечению социалистической военно-оборонной подготовки в ЧССР и является примером творческого применения марксизма-ленинизма в области военно-обо-

ронной подготовки. Это постановление стало исходным пунктом для нового, по счету уже третьего закона о военно-оборонной подготовке, который был принят в 1973 г. В духе этого закона в настоящее время осуществляется школьная военно-оборонная подготовка, представляющая основное звено единой системы военно-обо-

ронной подготовки населения ЧССР. Она осуществляется на всех ступенях школ всех видов в обязательной форме и в кружках военно-оборонной самостоятельности. В разработке ее теории принимают участие педагогические и научные учреждения. Подготовка кадров для военно-оборонной подготовки населения осуществляется в ВУЗ.

LADISLAV REITMAYER

On the Origin, Development and State of Defence Education in Schools

In this article the author deals with questions concerning the origin, development and present-day state and standards of defence education in Czech and Slovak schools.

In the first chapter he explains the conditions under which defence education originated in the pre-monopoly stage of the development of capitalism. In the territory of present-day Czechoslovakia the first project of defence education appeared at the beginning of the second half of the 19th century. But the first form of defence education in schools — the pre-military training — began to take shape as late as the end of the century, when mass armies came into being and when military authorities demanded that schools should undertake the preparation of the male population for service in the armed forces.

In the second chapter the author deals with the origin and development of the actual defence education in schools in the bourgeois Republic of Czechoslovakia. It originated at the time when Nazi Germany began to threaten the Republic's independence and sovereignty. In those days a massive movement for the nation's defence developed among the population, which gave rise to projects of defence education. In these projects defence education was conceived as moral, educational and physical preparation of young people for the defence of their endangered homeland. Defence education was

enacted in 1937 and became an integral part of the educational process in schools. In this context teachers were working out its aims, task, content, methods and organizational forms, whereby they laid foundations of the future theory of defence education. But the Munich dictate frustrated those efforts. After the occupation of the Czech lands in 1939 the Defence Education Act was repealed.

In chapter three the author explains the military and political situation of the liberated Czechoslovakia and points out that defence education in public life as well as in schools was immediately reintroduced and was implemented in accordance with the Defence Education Act of 1937.

Chapter four deals with the development of defence education in Czech and Slovak schools from the working people's victory in February, 1948, till the middle of the sixties. A new Defence Education Act was passed in 1951 and defence education was reconstructed on socialist principles. Despite unquestionable successes achieved during this process some grave mistakes were made, especially in allowing the defence training to predominate over the ideological aspect of defence education, and in the appearance of attempts to develop in schools technical military preparation (pre-military education) instead of all-round defence education.

In chapter five the author deals with

the Communist Party of Czechoslovakia's efforts to eliminate the mistakes that accumulated in the defence education practice in the fifties and the first half of the sixties. This was done after the CPCz's 13th Congress. In 1971 the Presidium of the Central Committee of the CPCz adopted a resolution on the unified system of defence education of Czechoslovakia's population. This document represents the culmination of the Party's efforts to provide for the establishment of socialist defence education in Czechoslovakia; it is an example of creative application of Marxism-Leninism in the field of

defence education. The resolution became the blueprint for a new, i.e. a third Defence Education Act, which was passed in 1973. In the spirit of this Act defence education in schools, which is the cornerstone of the unified system of defence education of Czechoslovakia's population, is being developed at present. It takes place at all stages of education and in all kinds of schools in compulsory forms and in extraclass defence activities. Educational and scientific institutions participate in working out its theory. Defence education instructors are trained in higher education establishments.

Trvale nutno klást důraz na výchovu pracujících k třídní bdělosti a ostražitosti, k nesmiřitelnosti vůči buržoazní ideologii, proti všem projevům revizionismu a pravicového oportunistu. Nelitovat sil při výchově mládeže, mladé dělnické generace i socialistické inteligence.

Zde je třeba zvlášť upozornit na maloměšťáctví, které jako plevel znovu roste i v naší socialistické společnosti. Dnešní maloměšťák se vyznačuje často názorovou konformitou, individualismem, uzavřeností a egoismem. Jeho myšlení degenerovalo do takových rozměrů, že v každém případě spekuluje, co mu to vynese a jak co možná nejvíc přijímat od společnosti. Naučil se ve svůj prospěch využívat vymožeností socialismu, a to i za cenu úplného morálního rozkladu lidského charakteru. Všechny projevy maloměšťáctví se oprávněně stávají předmětem kritiky pracujících, komunistů i bezpartijních.

V boji proti maloměšťáctví však nestačí jen výchovné působení či kritika, ale především účinný postih a likvidace samotných kořenů maloměšťáctví tak, aby podobné jednání nebylo vůbec možné.

Z celopražského stranického aktivu k ideologické a politickovýchovné práci,
září 1981
